

Personvrijheid, de problemen van censuur en hoe die aan te pakken

Ruben Tuitel

“Iran arrests journalists in largest crackdown since 2009” (Committee to Protect Journalists, 2013a)

“German TV crew attacked while filming in China” (Committee to Protect Journalists, 2013b)

“Newspaper editor attacked in Russia's Nenets region” (Committee to Protect Journalists, 2013c)

Hier in Nederland en in vele andere westerse landen in Europa zijn vrijheid van pers en vrijheid van meningsuiting vanzelfsprekende rechten. We hebben de mogelijkheid kritische krantenartikelen te publiceren over een ziekenhuis of over de regering zonder gearresteerd te worden of het land te moeten ontvluchten. Helaas zijn deze vrijheden niet vanzelfsprekend in andere landen van de wereld. De hierboven geciteerde krantenkoppen geven een goed beeld van hoe het er aan toe gaat in Iran waar een klopjacht werd gehouden op journalisten omdat ze westerse ideeën zouden propageren, in China omdat een filmploeg zonder ‘toestemming’ in een buitenwijk aan het filmen was, en in Rusland omdat de journalist kritiek leverde op de lokale gouverneur. En hierbij blijft het niet; uit een onderzoek van Reporters Without Borders (2013) blijkt dat censuur in nog veel meer landen wordt toegepast. Zo staan landen als Noord Korea en Eritrea helemaal onderaan het lijstje van de World Press Freedom Index (Reporters Without Borders, 2013).

Dit essay zal een overzicht geven van de problemen in de wereld die personvrijheid met zich meebrengt. Allereerst zal een overzicht gegeven worden van de landen waar nauwelijks persvrijheid is en wat de redenen daarvoor zijn.. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van rapporten van onder andere ‘Reporters Without Borders’ en de ‘Committee to Protect Journalists’. Daarna zal een stuk gewijd worden aan armoede en corruptie als een oorzaak van personvrijheid. Tot slot zal er een stuk worden gewijd aan de wijze waarop persvrijheid verbeterd kan worden en welke organisaties zich daarvoor inzetten.

Problemlanden

Het jaar 2012 is een jaar geweest vol nieuwe ontwikkelingen in de wereld van persvrijheid. Zo is bijvoorbeeld in Liberia en Niger de persvrijheid verbeterd terwijl Mali en Tanzania een sterke verslechtering hebben ondergaan (Reporters Without Borders, 2013: 2). Het is ook een van de jaren waarin de meeste doden vielen geweest, wat vooral werd veroorzaakt door de problemen in Syria en Somalia waar respectievelijk achtentwintig en twaalf journalisten zijn vermoord (Committee to Protect Journalists, 2012a). Het totale dodental voor 2012 ligt op zeventig, dicht bij het jaar met de meeste doden 2009, toen 74 journalisten zijn omgekomen (Committee to Protect Journalists, 2012a). Ook het aantal journalisten dat gevangen genomen is, is tot recordhoogte gestegen, 232 in totaal, een toename van 53 vergeleken bij het jaar 2011 (Committee to Protect Journalists, 2012b). Het land dat de meeste journalisten gevangen houdt is Turkije, dat 49 journalisten heeft opgesloten gevolgd door Iran met 45. China volgt op de derde plaats met 32 gevangenen (Committee to Protect Journalists, 2012b). Turkmenistan, Noord Korea en Eritrea zijn de drie landen met de meeste censuur (Reporters Without Borders, 2013: 2). In Eritrea zitten minstens twintig journalisten gevangen en er zijn een aantal berichten van sterfgevallen. Zeven zijn overleden vanwege de erbarmelijke situatie in de gevangenissen of door zelfmoord. In Eritrea bestaat geen

enkele onafhankelijke nieuwsorganisatie (Reporters Without Borders, 2013: 5). Ook in Sudan en Mali is sprake van grote censuur. Kranten en nieuwszenders worden gedwongen te stoppen en journalisten worden nog regelmatig aangevallen. Ondanks alles staat Afrika nog redelijk hoog op de ranglijst van persvrijheid. Met een gemiddelde score¹ van 34,3 staat het continent op de derde plaats. Europa staat bovenaan met een gemiddelde score van 17,5, gevolgd door Noord en Zuid Amerika met een score van 30,0. De twee meest gecensureerde werelddelen zijn Azië en het Midden Oosten² met een score van respectievelijk 42,2 en 48,5 (Reporters Without Borders, 2013: 1).

2013 Press Freedom Index – 10 ergste landen

Turkmenistan, Noord Korea en Eritrea vormen de top drie van meest gecensureerde landen in de wereld. De tien landen waar de situatie voor persvrijheid het meest kritiek is, zijn als volgt (van zeer kritiek tot minder kritiek) Eritrea, Noord Korea, Turkmenistan, Syrië, Somalië, Iran, China, Vietnam, Cuba en Soedan. Zo wordt in Cuba nog steeds geen vrije pers getolereerd en zitten twee journalisten gevangen. Ook in China is nog geen sprake van persvrijheid. Hier worden bloggers en zogenaamde ‘netizens’ steeds meer gecontroleerd door strengere regels en wetten.

CPJ Risk List

Ook de Committee to Protect Journalists, een onafhankelijke organisatie gevestigd in New York, brengt elk jaar verslag uit over de persvrijheid in de wereld. Voor het jaar 2012 hebben zij de volgende gegevens gepubliceerd. Persvrijheid heeft in 2012 het meeste geleden in: Brazilië, Ecuador, Ethiopië, Iran, Pakistan, Rusland, Somalië, Syrië, Turkije en Vietnam (Philips, 2013). Zo zijn in Brazilië in ieder geval vier journalisten gedood en een gebrek aan serieus onderzoek naar moordzaken zorgt voor alleen maar meer criminaliteit. In Ecuador zijn nieuwe wetten ingevoerd die de media verbieden om 90 dagen voor de verkiezingen politici te promoten op een ‘directe of indirecte’ manier. Daarnaast is het verboden voor de media om in de 48 uur voorafgaand aan de verkiezingen ook maar iets te publiceren dat te maken heeft met de politiek (Philips, 2013). Ook Syrië kan op deze lijst niet ontbreken als het land met de meeste doden. Door de onrusten van de Arabische Lente is het zo onveilig geworden dat je als journalist elk moment wel geraakt kan worden door spervuur of mortiervuur (Philips, 2013).

Vage wetten

Journalisten worden vaak gearresteerd voor het overtreden van ‘vage wetten’. In sommige landen wordt het bekritisieren van de overheid gezien als verraad aan het land. Communiceren met de oppositiepartij is in sommige landen bestempeld tot een misdaad. Artikel 105 van het Chinese strafrecht bijvoorbeeld vermeldt dat wie roddels of valse informatie verspreid over de staat of op wat voor manier dan ook het gezag van de staat zou ondermijnen, veroordeeld zal worden tot ‘niet meer dan 5 jaar gevangenisstraf’ (Campbell, 2013). En zo heeft Ethiopië sinds 2009 een nieuwe ‘antiterrorisme’ wet waarin staat dat bij een ‘bepaald’ taalgebruik journalisten zonder pardon kunnen worden opgepakt, of het nou is omdat ze verslag doen van een protest of communiceren met illegale oppositiegroepen (Campbell, 2013). De staat verbiedt contact te hebben met een van de groepen die zij ziet als een bedreiging³. Dit maakt het extreem lastig voor

---

¹ Dit wordt berekend aan de hand van alle scores van de landen in een regio, waarbij een score van nul absolute vrijheid betekent (Reporters Without Borders, 2013; 1).

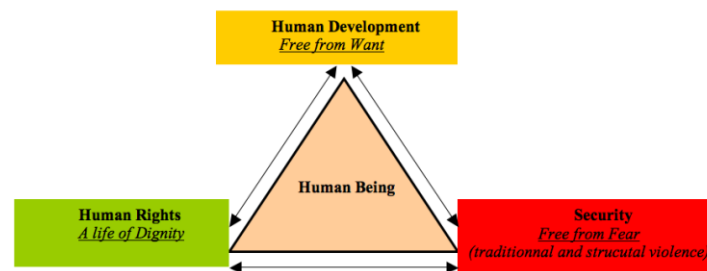
² Noord Afrika wordt hier ook toe gerekend.

³ Contact hebben met een ‘terroristische’ groep valt in Ethiopië onder Artikel 6: "Whosoever publishes or causes the publication of a statement that is likely to be understood by some or all of the members of the public to whom it is published as a direct or indirect encouragement or other inducement to them to the

journalisten om hun werk te doen en zorgt dus ook voor een hoog aantal gevangenen in deze landen. Als gevolg kan geen controle kan worden uitgeoefend op de overheid. Gebreken in medische zorg, onderwijs en andere belangrijke voorzieningen worden niet aan de kaak gesteld. Dit brengt ons op het op volgende onderwerp, armoede en persvrijheid.

Armoede en persvrijheid

Ieder mens heeft het recht zich te ontwikkelen en hoort daarbij niet gehinderd te worden door bijvoorbeeld geweld of corruptie. Mensen hebben het recht om zelf in hun levensbehoefte te voorzien en een eigen politieke keuze te maken. Het volgende model kan hierbij worden gebruikt.

In arme landen is de kans om je als persoon te ontwikkelen vaak erg klein omdat de economische en sociale mogelijkheden erg beperkt zijn voor de meeste mensen, behalve de rijken. In deze landen is er meestal geen vrij pers. Hierbij spelen enkele factoren een belangrijke rol.

Hoe meer persvrijheid, hoe lager kindersterfte. Een vrije pers heeft de mogelijkheid te rapporteren over gebreken in diverse voorzieningen (Novel, 2006: 8). Waar medisch personeel ontbreekt, kan een vrije pers dit bericht verspreiden en helpen bij verbeteringen. Onderwijs is van groot belang voor een vrij en democratisch land. Hoe meer mensen geschoold zijn hoe meer ze de kans hebben om persvrijheid mogelijk te maken en te behouden (Novel, 2006: 10). Pippa Norris heeft in haar studie laten zien dat persvrijheid fungeert als een soort waakhond voor het overheidsoptreden in een land (Norris in Novel, 2006: 3). Zo kan de pers bijvoorbeeld meten of de overheid zich aan haar eerder genoemde afspraken houdt. Dit geldt ook voor de rechterlijke macht in een land. Respect voor de wet en de overheid wordt vaak gemeten door de media.

Corruptie in relatie tot persvrijheid

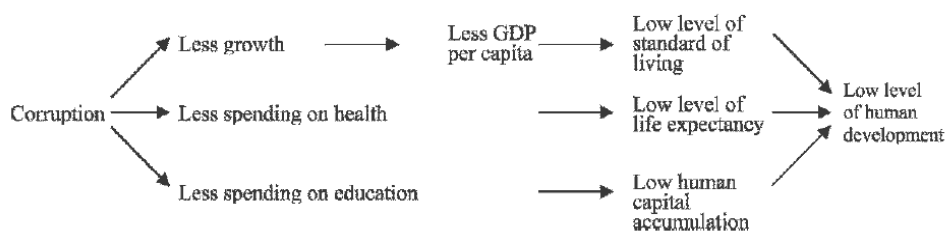
In een democratisch land met een sterke rechtsorde komt corruptie minder vaak voor dan in de landen waar het economisch slechter gaat (Treisman, 2000: 7). Dat is natuurlijk logisch want mensen hebben meer de kans zich te ontwikkelen in landen waar de situatie het ook toelaat. "Kleine corruptie" (het vragen van betaling voor gewone dienstverlening) is daarom vaak een gevolg van armoede. In landen waar mensen met hun gewone salaris zelf niet in levensonderhoud kunnen voorzien, is de verleiding groot.

Corruptie schaadt de ontwikkeling van de gezondheidszorg en het onderwijs (Mauro, 1998). Gupta, Davoodi en Tiongson (2000: 12) geloven dat corruptie onderwijs en gezondheid op twee manieren aantast: (1) corruptie verhoogt de kosten voor particulieren van onderwijs en gezondheid en (2) corruptie kan leiden tot een lagere

---

commission or preparation or instigation of an act of terrorism ... is punishable with rigorous imprisonment from 10 to 20 years" (Campbell, 2013).

kwaliteit van deze diensten. Verdere analyse heeft laten zien dat het percentage kindersterfte stijgt wanneer sprake is van corruptie en dat het aantal kinderen dat voortijdig de school verlaat ook toeneemt (Gupta, Davoodi, & Tiongson, 2000: 8). Het volgende model laat dit duidelijk zien:

Figuur 1: Corruptie en de gevolgen (Akçay, 2006: 35)

Volgens Treisman is corruptie ook te wijten aan een ineffectieve rechterlijke macht (Treisman, 2000: 7).

De tabel op de volgende pagina laat zien dat corruptie en persvrijheid met elkaar correleren. Links in de tabel staan de tien meest corrupte landen en rechts de scores van de persvrijheid index van Freedom House. In bijna alle landen geldt dat veel aanwezigheid van corruptie gelijk staat aan lage persvrijheid. Alleen in Haïti is nog enigszins sprake van persvrijheid ondanks een hoog gehalte van corruptie.

10 meest corrupte landen: (bron: Transparency International)	Rang persvrijheid index: (197 = laagst mogelijke haalbaar; bron Freedom House)
1. Somalië	182
2. Noord Korea	197
3. Afghanistan	164
4. Sudan	170
5. Myanmar/Birma	187
6. Oezbekistan	195
7. Turkmenistan	196
8. Iraq	155
9. Venezuela	168
10. Haïti	104

Tabel 1: Vergelijking corruptie en persvrijheid

Het verbeteren van persvrijheid: hoe?

Het verbeteren van persvrijheid is essentieel voor de sociale en politieke ontwikkeling van een land. Vrijheid van pers en vrijheid van meningsuiting zijn grondrechten in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Onderdrukking en censuur verhinderen dat mensen hun eigen mening vormen en kritisch zijn tegenover hun eigen overheid. Ook een evenwichtige economische ontwikkeling lijdt onder censuur en onderdrukking.

Aanpakken van corruptie

Corruptie, armoede, en persvrijheid correleren met elkaar. Landen waar deze drie verschijnselen zich voordoen lijden onder slecht bestuur. Een sterke rechterlijke macht in een land waarin regels en procedures worden nageleefd vermindert de kans op corruptie. Zo heeft Hilary Clinton in 2009 in Nigeria gezegd:

“... what Africa needs is not more strong men, it needs more strong democratic institutions that will stand the test of time. Without good governance, no amount of oil or no amount of aid, no amount of effort can guarantee Nigeria’s success.” (U.S. Department of State, 2009).

De processen die met good governance gemoeid zijn zullen kunnen worden gestimuleerd door externe actoren, zoals de Verenigde Staten en de EU.

Organisaties die zich inzetten voor persvrijheid

Een vrije pers is essentieel voor vooruitgang, recht en democratie. Met persvrijheid is het slecht gesteld in de meeste staten. Zie de Press Freedom Index. Hoe lager de persvrijheid, hoe corrupter het land en hoe slechter de bevolking er in het algemeen aan toe is. Over de hele wereld zijn er organisaties die persvrijheid volgen en trachten te verbeteren. Zo probeert bijvoorbeeld de Committee to Protect Journalists (CPJ) persvrijheid online te bevorderen en helpt het journalisten die in gevaarlijke situaties verkeren. Door hun inzet zijn afgelopen jaar 70 journalisten vrijgekomen uit de gevangenis.

‘ARTICLE 19’ is een mensenrechtenorganisatie in London die zich vooral richt op persvrijheid. Het volgt bedreigingen van persvrijheid en moedigt politici aan wetten aan te nemen die de media meer vrijheid geven. Het verleent ook juridische steun aan journalisten, groepen en organisaties wier rechten zijn ontkend. ARTICLE 19 werkt in meer dan zestig landen. ARTICLE 19 is succesvol geweest in het beïnvloeden van de regeringen van Rusland, Brazilië, Oekraïne, Maleisië en Bangladesh om meer informatie vrij te geven naar de bevolking over problemen in het land (ARTICLE 19, 2013a).

De ‘Inter American Press Association’ is een soortgelijke organisatie die zich richt op Noord- en Zuid-Amerika en het Caribisch gebied. Freedom House geeft net zoals Committee to Protect Journalists een overzicht van persvrijheid in de wereld. Het rapporteert per land over de recente activiteiten die persvrijheid aantasten.

De ‘International Freedom of Expression Exchange’ (IFEX) vormt een netwerk om de rechten van journalisten, activisten, mensen met een artistieke achtergrond en wetenschappers te beschermen. Het netwerk bestaat uit 80 organisaties.

Ook in Nederland zijn organisaties actief. Free Press Unlimited in Nederland werkt in ruim veertig landen. Door lokale mediaprofessionals en journalisten te ondersteunen draagt het eraan bij dat zoveel mogelijk mensen toegang krijgen tot informatie die zij nodig hebben om te overleven en te ontwikkelen. Free Press Unlimited ontwikkelt ook methodes waarmee journalisten verantwoord gebruik kunnen maken van het internet. Het zijn juist deze organisaties die de vrijheid van de pers waarborgen en beschermen. Het is daarom ook van groot belang dat deze organisaties blijven bestaan en steun ontvangen van de internationale gemeenschap.

The Committee to Protect Journalists heeft al veel succes geboekt door het bevrijden van journalisten uit gevangenissen en hulp te bieden waar mogelijk.

Er is een internationale dag uitgeroepen om de beginselen van persvrijheid onder de aandacht van de wereldbevolking te brengen. Deze dag wordt nog elk jaar ‘gevierd’ op 3 mei.

Bestaande projecten

Afghanistan is het afgelopen jaar gestegen in de Press Freedom Index door een project dat tot meer internet- en telefoongebruikers heeft geleid. Het Afghaanse Ministerie voor Informatie en Communicatie Technologie is momenteel het tweede deel van het ICT Sector Development Project⁴ aan het doorvoeren (Krebs, 2012; The World Bank Group, 2013). Het eerste deel van dit project is al een groot succes gebleken; waar in 2002 een telefoon nog 500 dollar kostte en een telefoongesprek op 4 dollar per minuut lag en men vroeger soms 700 kilometer moest reizen om naar het buitenland te bellen zijn er anno 2012 ongeveer 17 miljoen mobiele telefoongebruikers en zo'n 15.000 internetgebruikers (Krebs, 2012). Het project moet er voor zorgen dat dit aantal verviervoudigd wordt. Er zijn zelfs indicaties dat de hoofdstad Kabul binnenkort beschikking krijgt over een 3G netwerk⁵ (Krebs, 2012). Momenteel worden geen journalisten gevangenen gehouden en zijn afgelopen jaar ook geen doden onder journalisten gevallen (Reporters Without Borders, 2013: 2; Committee to Protect Journalists, 2013d). De toekomst zal leren of dit zo blijft.

In Liberia en Niger is de situatie vooruit gegaan sinds de presidenten van deze landen "The Declaration of Table Mountain"⁶ hebben getekend. Deze verklaring is opgesteld om persvrijheid in Afrikaanse landen te verbeteren door het aannemen van nieuwe wetten die de media meer vrijheid geven. Door het tekenen van deze verklaring bevestigden de landen dat ze een eind zullen maken aan de vage regels die vaak tot gevangenneming van journalisten leidt (WAN-IFRA, 2007). Dit betekent dat de leiders van Liberia en Nigeria een enorme stap gezet naar het verbeteren van persvrijheid. Dit kan als een voorbeeld dienen voor andere Afrikaanse landen. De veranderingen die worden aangebracht in het rechtsstelsel moeten ervoor zorgen dat journalisten minder snel kunnen worden opgepakt.

Een project dat bijdraagt aan verbetering van persvrijheid is de Millenium Change Corporation (MCC), dit is een organisatie in de Verenigde Staten die probeert de wereldwijde armoede aan te pakken. Hun project voor persvrijheid is gericht op het steunen van de media in (arme) landen waar verbetering van persvrijheid nodig is (Millenium Change Corporation, 2013). Zo wordt Malawi gesteund met een bedrag van 850.000 dollar voor het opleiden van journalisten en het opzetten van een mediaorganisatie.

Tot slot

De problemen die met censuur gemoeid zijn zullen niet van de ene op de andere dag verdwijnen. Dictaturen en corruptie zullen systematisch moeten worden aangepakt. Het internet en zaktelefonie bieden er veel nieuwe kansen voor. Van belang is, journalisten hiervoor op te leiden en ook gebruikers van sociale media te mobiliseren om misstanden aan de kaak te stellen. Verder kan teledetectie (waarneming uit satellieten) helpen om burgeroorlog en genocide op te sporen. Satellietwaarneming kan door particuliere organisaties worden gekocht van bepaalde bedrijven. Een aantal universiteiten en filmsterren, waaronder George Clooney, zet zich in voor waarneming boven Zuid-Soedan, omdat zij vrezen dat Soedan daar dorpen wil platbranden zoals in Darfoer. Vreemde ogen dwingen tot beter gedrag, of kunnen misdaden aan de kaak stellen.

---

⁴ Meer over het ICT Sector Development Project zie: <http://www.worldbank.org/projects/P121755/afghanistan-ict-sector-development-project?lang=en>.

⁵ Mobiel netwerk dat internet op een mobiele telefoon mogelijk maakt.

⁶ De volledige verklaring kan worden bekeken op: <http://www.wan-ifra.org/articles/2011/02/16/the-declaration-of-table-mountain>.

Bibliografie

Artikelen

- Akçay, S. (2006). Corruption and human development. *Cato Journal*, 26(1), 29-48.
- Novel, A.-S. (2006). *Press Freedom and Poverty*. Colombo: Center for Research on the Global Economy.
- Mauro, P. (1998). Corruption and the composition of government. *Journal of Public Economics*, 263-279.
- Treisman, D. (2000). The Causes of Corruption: A Cross-National Study. *Journal of Public Economics*, 399 - 457.
- Verenigde Naties. (1948). *UNIVERSELE VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS*. Verenigde Naties.
- Campbell, M. (2013, February). Under Cover of Security, Governments Jail Journalists. San Francisco, United States. Opgehaald van <https://cpi.org/2013/02/attacks-on-the-press-misusing-terror-laws.php>

Boeken

- Gupta, S., Davoodi, H., & Tiongson, E. (2000). *Corruption and the Provision of Healthcare and Education Services*. Washington D.C.: International Monetary Fund.

Rapporten

- MOPH. (2006). *Afghanistan Health Sector Balanced Scorecard*. Ministry of Public Health. Kabul: Ministry of Public Health of the Islamic Republic of Afghanistan.
- Philips, K. (2013). *CPJ Risk List: Where Press Freedom Suffered*. CPJ.
- Reporters Without Borders. (2013). *World Press Freedom Index*. Paris.
- WAN-IFRA. (2007). *Declaration of Table Mountain*. Cape Town: World Association of Newspapers and News Publishers.

Websites

- ARTICLE 19. (2013a). *Success Stories*. Opgeroepen op April 2013, van ARTICLE 19: <http://www.article19.org/pages/en/success-stories.html>
- ARTICLE 19. (2013b). *What we do*. Opgeroepen op March 2013, van ARTICLE 19: <http://www.article19.org/pages/en/what-we-do.html>
- Committee to Protect Journalists. (2012a). *Journalists Deaths Spike in 2012 Due to Syria, Somalia*. CPJ.
- Committee to Protect Journalists. (2012b). *Number of Jailed Journalists Sets Global Record*. New York City: CPJ.
- Committee to Protect Journalists. (2013a). Iran arrests journalists in largest crackdown since 2009. New York, United States of America. Opgehaald van <http://www.cpi.org/2013/01/iran-arrests-journalists-in-largest-crackdown-sinc.php>
- Committee to Protect Journalists. (2013b). German TV crew attacked while filming in China. New York, United States of America. Opgehaald van <http://www.cpi.org/2013/03/german-tv-crew-attacked-while-filming-in-china.php>
- Committee to Protect Journalists. (2013c). Newspaper editor attacked in Russia's Nenets region. Naryan-Mar, Russia. Opgehaald van <http://www.cpi.org/2013/03/newspaper-editor-attacked-in-russias-nenets-region.php>
- Committee to Protect Journalists. (2013d). *Attacks on the Press in 2012; Afghanistan*. Opgeroepen op March 12, 2013, van CPJ: <https://cpi.org/2013/02/attacks-on-the-press-in-2012-afghanistan.php>
- Committee to Protect Journalists. (2013e). *Attacks on the Press 2012; Libya*. Opgeroepen op March 12, 2013, van Committee to Protect Journalists: <https://cpi.org/2013/02/attacks-on-the-press-in-2012-libya.php>
- Committee to Protect Journalists. (2013f). *About*. Opgeroepen op March 2013, van Committee to Protect Journalists: <http://www.cpi.org/about/>
- Free Press Unlimited. (2013). *What we do*. Opgeroepen op March 2013, van Free Press Unlimited: <https://www.freepressunlimited.org/projecten>
- IAPA. (2013). *What is IAPA*. Opgeroepen op March 2013, van Inter American Press Association: http://www.sipiapa.org/v4/que_es_la_SIP.php?idioma=us
- IFEX. (2013). *What we do*. Opgeroepen op March 2013, van International Freedom of Expression Exchange: http://www.ifex.org/what_we_do/
- Krebs, M. D. (2012, February 16). *Afghanistan: mobile phones an "affordable luxury"*. Opgehaald van Media Global: <http://www.mediaglobal.org/2012/02/16/afghanistan-mobile-phones-an-%E2%80%9Caffordable-luxury%E2%80%9D/>
- Millenium Change Corporation. (2013). *Press Freedom*. Opgeroepen op April 2013, van Millenium Change Corporation: <http://www.mcc.gov/pages/activities/activity/press-freedom>

The World Bank Group. (2013). *Afghanistan ICT Sector Development Project*. Opgeroepen op March 12, 2013, van The World Bank: <http://www.worldbank.org/projects/P121755/afghanistan-ict-sector-development-project?lang=en>